

“Sistema upravleniia i smysl organizatsii” [Control system and the meaning of the organization]. http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_31/article_2517

Sardak, O. V. “Upravlinnia personal-marketyngom: teoriia ta metodolohiia” [Human Resources Management Marketing: Theory and Methodology]. Dys... doktora ekon. nauk, spets. 08.00. 04, 2012.

“Upravlenie predpriatiem [menedzhment]” [Enterprise Management [Management]]. <http://www.uptrading.ru>

Vynohradova, O. V. *Reinzhyrnyh biznes – protsesiv torhovelnykh pidpriemstv* [Reengineering of business processes of commercial enterprises]. Donetsk: DonDUET, 2006.

Vynohradova, O. V. “Reinzhyrnyh torhovelnykh pidpriemstv: teoriia ta metodolohiia” [Reengineering of Enterprises: Theory and methodology]. Dys. d-ra ekon. nauk: 08. 06. 01, 2006.

Yaremenko, M. O. “Upravlinnia potentsialom torhovelnykh pidpriemstv” [Management of potential commercial enterprises]. Dys. ... kand. ekon. nauk spets. 08. 00. 04, 2013.

Zvereva, A. O., and Ivanov, G. G. *Mekhanizmy razvitiia torgovykh organizatsiy v neblagopriatnykh ekonomicheskikh usloviakh* [Mechanisms of development of trade organizations in adverse economic conditions]. Moscow: Sputnik+, 2010.

УДК 007.5:65.012.8

ПОВЕДІНКОВИЙ СТЕРЕОТИП ЯК СИСТЕМОСТВОРЮЮЧИЙ ФАКТОР У ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

ОВЧАРЕНКО Є. І.

УДК 007.5:65.012.8

Овчаренко Є. І. Поведінковий стереотип як системостворюючий фактор у економічній безпеці підприємства

У статті поставлено проблему побудови системи економічної безпеки підприємства з урахуванням неможливості та недоцільності такої побудови на гіпотетико-логічній математичній основі. Завдання забезпечення ефективності функціонування такої системи повинне бути перекладене на соціальний елемент у системі – людину, її свідомість, здатність до інтуїтивного вирішення проблем, розуміння та забезпечення пристосованості системи до змін. Формальною характеристикою соціального елемента в системі є поведінковий стереотип та соціальна роль. Теоретичною основою побудови системи економічної безпеки підприємства з поведінковим стереотипом як системостворюючим фактором обрано теорію функціональних систем, що дає можливість вважати поняття поведінкових актів у функціональній системі та поведінкових стереотипів у соціально-економічній системі настільки пов'язаними за суттю, що обидва ці поняття можуть бути використані при створенні системи економічної безпеки підприємства. У результаті розроблено авторську модель системи економічної безпеки підприємства, де фактором, що спонукає елементи системи до рефлексивної та усвідомленої доцільної поведінки, є домінуюча мотивація та пускова аферентація людей, що входять до складу цих елементів, яка закріплена у певних поведінкових стереотипах. Діяльність кожного з елементів системи є залежною від певних поведінкових стереотипів, на основі яких ґрунтуються механізми функціонування того чи іншого елемента.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, система, функціональна система, поведінковий стереотип, елементи системи, модель системи.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Овчаренко Євген Іванович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра менеджменту та економічної безпеки, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (кв. Молодіжний, 20а, Луганськ, 91034, Україна)

E-mail: evgen_ov@rambler.ru

УДК 007.5:65.012.8

Овчаренко Е. И. Поведенческий стереотип как системообразующий фактор в экономической безопасности предприятия

В статье поставлена проблема построения системы экономической безопасности предприятия с учетом невозможности и нецелесообразности такого построения на гипотетико-логической математической основе. Задача обеспечения эффективности функционирования такой системы должно быть переложено на социальный элемент в системе – человека, его сознание, его способность к интуитивному решению проблем, понимание и обеспечение приспособляемости системы к изменениям. Формальной характеристикой социального элемента в системе является поведенческий стереотип и социальная роль. Теоретической основой построения системы экономической безопасности предприятия с поведенческим стереотипом как системообразующим фактором выбрана теория функциональных систем, которая дает возможность считать понятие поведенческих актов в функциональной системе и поведенческих стереотипов в социально-экономической системе настолько связанными по сути, что оба этих понятия могут быть использованы при создании системы экономической безопасности предприятия. В результате разработана авторская модель системы экономической безопасности предприятия, где фактором, побуждающим элементы системы к рефлексивному и осознанному целесообразному поведению, является доминирующая мотивация и пусковая аферентация людей, входящих в состав этих элементов, которая закреплена в определенных поведенческих стереотипах. Деятельность каждого из элементов системы является зависимой от определенных поведенческих стереотипов, на основе которых базируются механизмы функционирования того или другого элемента.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность, система, функциональная система, поведенческий стереотип, элементы системы, модель системы.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Овчаренко Евгений Иванович – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра менеджмента и экономической безопасности, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (кв. Молодежный, 20а, Луганск, 91034, Украина)

E-mail: evgen_ov@rambler.ru

UDC 007.5:65.012.8

Ovcharenko Ye. I. Behavioural Stereotype as a Backbone Factor in Economic Security of an Enterprise

The article sets a problem of building a system of economic security of an enterprise with consideration of impossibility and inexpediency of such building on the hypothetical and logical mathematical basis. The task of ensuring functioning efficiency of such a system should be placed on the social element in the system – a human being, his or her consciousness, ability to solve problems intuitively, understanding and ensuring adaptability of the system to changes. A formal characteristic of the social element in the system is a behavioural stereotype and social role. Theoretical basis of building the system of economic security of an enterprise with a behavioural stereotype as a backbone factor is the theory of functional systems, which gives a possibility to consider understanding of behavioural acts in the functional system and behavioural stereotypes in the socio-economic system to be connected to such an extent that these two notions could be used for creation of the system of economic security of an enterprise. The article develops the author's own model of the system of economic security of an enterprise in which the factor that stimulates the system elements to reflective and supraliminal expedient behaviour is a dominating motivation and starting afference of people, being part of these elements, which is fixed in certain behavioural stereotypes. Activity of each of the system elements depends on certain behavioural stereotypes on the basis of which the mechanisms of functioning of one or another element are based.

Key words: enterprise, economic security, system, functional system, behavioural stereotype, system elements, system model.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Ovcharenko Yevhen I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Management and Economic Security, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (Kv. Molodizhnyy, 20a, 91034, Ukraine)

E-mail: evgen_ov@rambler.ru

По мірі поглиблення соціалізації та ускладнення соціально-економічних систем, таких як підприємство, у системології домінують намагання наділити певною «розумністю» або «розумною творчістю» регулятор управління (підсистему, що управляє) у кібернетичній моделі системи, при цьому звеличуючи роль самого регулятора до домінуючої, а свідомість людини, як елемента соціальної системи, сприймається як щось допоміжне. Наслідком цього є намагання абсолютної математизації процесів функціонування у системах та перетворення процесів управління у мегаскладні. Але соціально-економічна система (підприємство) не потребує цілком автоматичного управління, яке підпорядковане виключно певним математичним залежностям. Ані з точки зору точності та безвідмовності, ані з точки зору складності. Переважна частина складності та переважна частина відповідальності за точність та безвідмовність повинна бути перекладена на соціальний елемент в управляючій підсистемі – людину, її свідомість, здатність до інтуїтивного вирішення проблем і здатність розуміти та забезпечувати пристосовність системи до змін. Тобто в системостворенні необхідно підійти з іншого боку – змінити роль людини та її свідомості, потрібно зробити людину гомеостатом в соціально-економічній системі й основні адаптаційні зусилля направляти не на вдосконалення його взаємовідносин з іншими елементами системи, а на «перевищення» гомеостату до потреб системи.

Система економічної безпеки підприємства (надалі *СЕБП*) – це шар (або підсистема) соціально-економічної системи (підприємства), який забезпечує баланс таких загальносистемних функцій, як: функція розвитку системи та функція забезпечення безпеки існування системи. Вказані функції у процесі функціонування системи знаходяться у постійному протиставленні й кожна намагається підпорядкувати систему власним «інтересам» за рахунок позбавлення такої можливості іншої функції. Це зумовлює унікальну дуальність параметризації та визначення критеріїв функціонування СЕБП, яка повинна утримувати «інтереси» двох функцій на межі балансу. Такий баланс, по суті, є рівноважним станом соціально-економічної системи (підприємства) і головною ціллю СЕБП. Але, з іншого боку, така дуальність суттєво ускладнює визначення критеріальної бази функціонування СЕБП.

Завдання побудови СЕБП з вищезазначеними властивостями, на думку автора, найкращим чином може бути вирішено за допомогою залучення теорії функціональних систем П. К. Анохіна [1, 2, 3]. Теорія функціональних систем, визнаючи першорядність результату серед будь-яких інших системних цілей, вважає системостворюючим фактором домінуючу мотивацію, що формується на основі провідної потреби істоти. Такою потребою істоти, здатної до рефлексії, є необхідність постійного виробітку «пристосовного ефекту» до постійно змінюваних вимог оточення. «Успіхи» ж у виробітку «пристосовного ефекту» є результатом функціонування системи, «функціональним феноменом», що і зумовив назву теорії саме функціональних систем, тобто систем, здатних до організації функціональної поведінки істоти. Таким чином, якщо застосувати теорію та прагматику функціональних систем до створення систе-

ми економічної безпеки підприємства, то мотивація, як системостворюючий фактор функціональної системи, трансформується у поведінковий стереотип як системостворюючий фактор соціально-економічної системи. На думку П. К. Анохіна [4, с. 12], кожен поведінковий акт, який приносить певний результат, неминуче формується за принципами функціональної системи – це дає можливість вважати поняття поведінкових актів у функціональній системі та поведінкових стереотипів у соціально-економічній системі настільки пов'язаними за суттю, що обидва ці поняття можуть бути використані при створенні СЕБП.

Принципово важливим поняттям, у межах даного дослідження, є поняття поведінкового стереотипу, його етимологія та синтагма. Поведінковий стереотип, як поняття, увібрав у себе змістове навантаження як від поняття «поведінка», так і від поняття «стереотип». У загальному розумінні, стереотип – це стійке відношення до світу речей [5]. Сама назва поняття «стереотип» використана метафорично – від стереотипу як твердої форми типографського кліше, і ознака твердості, монолітності перенесена на поняття стереотипу в сучасному значенні. Термін «поведінковий стереотип» уперше з'явився у пасіонарній теорії етногенезу Л. Гумільова у значенні системи поведінкових навичок, що передаються з покоління в покоління шляхом сигнальної спадковості [6]. Соціологія та психологія, як науки, що найчастіше використовують поняття поведінкового стереотипу, узяли за основу визначення Л. Гумільова, але кожен методологічний напрям коректує це визначення за своєю потребою. Суттєвий внесок у розвиток семантичного поля застосування цього поняття вніс американський письменник, автор теорії громадської думки, Уолтер Ліппман. У одній зі своїх наукових праць він відзначав: «Стереотип починає діяти ще до того, як вмикається розум. Це накладає специфічний відбиток на дані, які сприймаються нашими органами чуття ще до того, як ці дані досягають розуму. Ніщо так не чинить опір освіті або критиці, як стереотип, оскільки він накладає свій відбиток на фактичні дані в момент їхнього сприйняття» [7].

У подальшому поняття поведінкового стереотипу міцно увійшло до теоретичної соціології. Т. Парсонс, вивчаючи феномен соціальних систем, відзначав, що головним елементами будь-якої соціальної структури є стійкі зразки діяльності людей, за якими стоять поведінкові стереотипи, соціальні стереотипи та соціальні ролі [8, с. 113 – 119]. У цьому контексті слід відрізнити поняття поведінкового стереотипу від поняття соціальної ролі. Поведінковий стереотип (як аналог цього поняття у сучасній літературі зустрічаються поняття поведінкової моделі або поведінкових патернів) є суто суб'єктивною характеристикою індивіда. Він базується на пам'яті, сприйнятті та мисленні індивіда, що частково закладені спадково, а частково формуються за рахунок розумової діяльності. Поведінковий стереотип є власною характеристикою індивіда і превалює в його поведінці у будь-яких ситуаціях та при будь-яких соціальних статусах. Натомість, соціальна роль – це об'єктивна характерис-

тика певної позиції в соціальній системі незалежно від індивідуальних ознак особи, що може зайняти цю позицію, тобто соціальна роль може існувати знеособлено. Ідеальною, за Т. Парсонсом, є ситуація, коли поведінковий стереотип певної особи та її соціальна роль співпадають. У такому випадку мова йдеться про появу поняття соціального стереотипу як інструменту економії часу та ресурсів на оцінювання певних моделей соціальних систем та їх оточення.

Поведінковий стереотип може виступати системостворюючим фактором з тієї причини, що у межах складної соціально-економічної системи, де стикаються дві обопільні хвилі соціальних та економічних інтересів певних осіб і соціальних груп, антагоністичних один до одного, саме поведінковий стереотип може виступити тим фактором, який дозволить вбачити систему та повністю пояснити принципи її функціонування.

Метою статті є визначення понятійних ознак і принципів функціонування системи економічної безпеки підприємства, побудованої на основі поведінкового стереотипу як системотворного фактора.

Якщо розглядати СЕБП як спосіб системного уявлення не лише певної цілісності, а й певної взаємопов'язаності елементів, то не слід вважати, що СЕБП може бути остаточно створена одночасно зі створенням соціально-економічної системи (підприємства), яку надалі ми будемо іменувати материнською системою, з огляду на її надсистемне положення відносно СЕБП. СЕБП потребує певного часу на власний розвиток і «налаштування». Фактор відсутності первісних цілей та можливостей оптимізації робить системогенез СЕБП залежним від накопиченого досвіду існування цієї системи. Тому пошук ізоморфій та використання досвіду функціонування СЕБП у подібних соціально-економічних системах є допустимим і доцільним. Але слід уникати використання досвіду існування соціально-економічних систем інших типів та умов функціонування.

СЕБП як залежна складова соціально-економічної системи є такою, де усі співвідношення та взаємодії є динамічними за своєю природою та можуть змінювати ступінь своєї участі та впливу на материнську соціально-економічну систему (підприємство). Нами висунуте припущення щодо того, що СЕБП як головна конкретизована ціль має відтворення «приспосовного ефекту» (у тому значенні, яке вкладене в цей термін його автором – П. К. Анохіним), що дозволяє материнській соціально-економічній системі (підприємству) підтримувати стан динамічної рівноваги між дією системних функцій розвитку та забезпечення безпеки. Тобто функціонування СЕБП орієнтоване переважним чином на процес, ніж на результат. Таке припущення базується на позиціях біоніки в науці. Але такий підхід припускає визнання «свободи волі» у своїх рішеннях людей, що входять до складу СЕБП. «Свобода волі», у свою чергу, відкидає можливість використання автоматичних регуляторів у системі – на думку біоніків, автоматичні регулятори нездатні до адаптації з тією швидкістю, на яку здатна людина-гомеостат. Унікальна здатність свідомості людини забезпечувати адаптивну поведінку з

миттєвою реакцією повинна бути покладена в основу створення та функціонування СЕБП. Така гіпотеза також базується на позиціях біоніки.

Якщо тривіально ми розуміємо під станом рівноваги знаходження системи у заданих межах, то зміна гомеостату на людину, по суті, нічого не змінює, змінюється лише механізм утримання системи в межах. Система описується множиною змінних, за якими встановлюються межі. У кібернетичній моделі системи об'єкт управління реагує на зміну змінних і компенсує ці зміни з використанням наявних механізмів та інструментів. Чим більш різноманітний арсенал адаптаційних механізмів та інструментів, тим легше повертати систему в рівноважний стан. Якщо гомеостатом системи є людина та вона ж визначає принципи функціонування об'єкта управління, то працездатність та адаптивність системи буде, у першу чергу, залежати від людини-гомеостату, від її здібностей та вмінь використовувати той чи інший арсенал адаптаційних механізмів та інструментів. У такому випадку працездатність та адаптивність системи буде підвищуватися, перш за все, за рахунок «підвищення кваліфікації» гомеостату. При цьому, одним зі способів такого «підвищення кваліфікації» є банальна заміна людини (чи людей) у ролі гомеостату. Будь-яка лінія поведінки «правильного» гомеостату повинна приводити до рівноваги у системі. Це є критерієм відбору людини на роль гомеостату. Це, по суті, є еволюцією системи за рахунок «природного відбору» у системі.

Досліджені аспекти побудови соціально-економічної системи на основі теорії функціональних систем, що враховують особливості організації управління такими системами та особливості вибору системостворюючого фактора, дозволяють змодельовати представлення СЕБП як соціально-економічної системи у графічному вигляді. Таке представлення найбільш доречно здійснити у вигляді абстрактної моделі, як такої, що надає уявлення про склад, структуру та зв'язки системи у зрозумілому вигляді.

При створенні абстрактної моделі СЕБП з використанням поведінкового стереотипу як системостворюючого фактора (рис. 1) використана невелика кількість різноманітних поведінкових стереотипів у системі: лише чотири. Це також пов'язано з намаганням не перевантажувати змістовно модель СЕБП, а показати принципи її функціонування максимально зрозуміло. Як поведінкові стереотипи використано декілька типів елементів системи з класифікації, запропонованої В.А. Карташовим (табл. 1) [9].

СЕБП, побудований на основі поведінкового стереотипу як системостворюючого фактора, притаманні принципово інші особливості функціонування відносно СЕБП із системостворюючою ціллю або функцією. Запровадження принципу доцільності дій у системі замість принципу цілеорієнтованості у СЕБП із системостворюючою ціллю або функцією реалізовано, у більшій мірі, декларативно. У СЕБП же із системостворюючим поведінковим стереотипом принцип доцільності дій є єдино можливим, і уся системна будова виходить з безумовності поведінки, орієнтованої на доцільність кожного з елементів.

Рис. 1. Абстрактна модель СЕБП з використанням поведінкового стереотипу як системостворюючого фактора

Таблиця 1

Різновиди елементів системи за характером поведінки

Зображення	Назва	Характеристика
	Поліелемент	Рефлексивний елемент, що формує вплив за декількома напрямками при умові сприйняття декількох зовнішніх впливів
	Полірецептор	Рефлексивний елемент, що формує вплив за одним напрямком при умові сприйняття декількох зовнішніх впливів
	Поліефектор	Рефлексивний елемент, що формує вплив за декількома напрямками при умові сприйняття одного спонукаючого впливу
	Рефлексивний	Здатний до внутрішнього руху та виконує внутрішні перетворення за певним алгоритмом

Це зумовлює головну вирізняльну рису такої будови СЕБП – кожен з елементів системи, основою будови якого є людина з певним поведінковим стереотипом, здатний до рефлексії та усвідомленої самостійної діяльності з організації та управління у СЕБП. Це означає, що роль, поведінка та діяльність кожного з елементів системи зумовлена не лише впливом управляючих елементів у системі, а й дією власних вузлових функціональних механізмів: аферентного синтезу, механізму прийняття рішення та еферентного синтезу. Зважаючи на це, до складу СЕБП уведені такі елементи, як аналізатор входу та аналізатор виходу. Ядром функціонування цих елементів є виключно розумова діяльність людей, які входять до їх складу. Це ж стосується і управляючого елемента, яким, по суті, є людина.

Аналізатор входу призначений для комплексного аналізу усього загалу інформації, що надходить до СЕБП як від материнської системи, так і із зовнішнього оточення. Сутність та властивості вхідної інформації настільки різноманітні, що здійснити її повну формалізацію за певною критеріальною базою та сформувати формаль-

ний опис проблем з рівноважністю материнської системи вкрай складно, майже неможливо. У певному розумінні це було можливо у цілеорієнтованій системі, де цільові критерії чіткі та заздалегідь відомі, що дозволяє здійснювати ефективний відбір лише релевантної по відношенню до цілі системи інформації та виокремлювати проблеми материнської системи, знову ж таки, шляхом порівняння цільових орієнтирів з фактичним станом. Але такий підхід суттєво обмежує можливості СЕБП з «виробітку» пристосовного ефекту для материнської системи. Уся пошукова діяльність СЕБП штучно обмежена конкретною ціллю. Якщо ціль стає неактуальною або невірною, то СЕБП в цілому стає некорисною.

У СЕБП, створеній на основі поведінкових стереотипів, таких обмежень немає. Абсолютно вся вхідна інформація вважається релевантною. І єдиним механізмом, здатним до швидкої, повної та ефективної обробки цієї інформації, є аферентний синтез. Жоден штучний інтелект доки не в змозі конкурувати з аферентним синтезом у людському мозку. Аналізатор входу, у най-

простішому розумінні, являє собою сукупність людей, які здійснюють аналіз вхідної системної інформації. З урахуванням того, що СЕБП поширюється на усе підприємство як топологічно, так і функціонально, до складу аналізатору входу можуть належати всі без винятку працівники підприємства, оскільки, тим чи іншим чином, усі працівники долучаються до безпечозабезпечувальних процесів. Єдине обмеження, яке має значення у межах такої моделі системи, це відповідність людини, яка входить до складу аналізатору входу, певному поведінковому стереотипу, яким у запропонованій на рис. 1 абстрактній моделі СЕБП є полірецептор. Звісно, що полірецептор, як і інші поведінкові стереотипи з моделі на рис. 1, є лише зразком застосування певного поведінкового стереотипу для певного елемента системи – для цього можуть бути використані безліч інших поведінкових стереотипів, виокремлених за безліччю класифікаційних ознак. Якщо ж людина, що має намір стати частиною аналізатору входу, не є полірецептором за своїм поведінковим стереотипом, то вона повинна бути виключена зі складу цього елемента системи як нездатна виконувати означену системну роль.

Результатом роботи аналізатору входу є агрегатний пусковий сигнал на процесор системи. Головне завдання процесора – це розробка комплексу заходів і дій, що дозволять вирішувати проблеми, поставлені перед процесором як пусковим сигналом. Діяльність процесора також залежить від поведінкових стереотипів людей, які входять до його складу, але ці люди діють за заздалегідь визначеними алгоритмами, можливо, навіть усупереч своїм поведінковим стереотипам. Тому поведінковим стереотипом, що є основою процесора, є не різновид поліелемента, а більш простий рефлексивний елемент, що позбавлений схильності, а можливо, і здатності до розпізнавання множинних причино-наслідкових зв'язків у функціонуванні материнської соціально-економічної системи (підприємства). Застосування такого поведінкового стереотипу для процесора системи дозволяє суттєво зменшити опір людей необхідності неухильно діяти за визначеними не ними самими алгоритмами.

Аналізатор виходу в абстрактній моделі СЕБП є логічним доповненням аналізатору входу на основному ланцюзі трасування елементів системи. Завдання аналізатору виходу – це аналіз розроблених процесором заходів і дій, що покликані забезпечити необхідний пристосовний ефект материнської системи до того моменту, коли вони будуть реалізовані. Тобто, це завдання є зворотнім відносно завдання аналізатору входу. Якщо аналізатор входу повинен перетворювати величезну кількість вхідної інформації у відносно невелику сукупність причино-наслідкових описів, що служать пусковим сигналом для процесора, то аналізатор виходу, навпаки, повинен перетворити відносно невелику сукупність розроблених безпечозабезпечувальних заходів і дій у нескінчену множину описів і характеристик наслідків цих заходів і дій, як з точки зору підтримання рівноваги між функціями розвитку та забезпечення безпеки материнської системи, так і з точки зору усіх інших процесів, що

протікають у материнській системі. Таке завдання також може бути реалізоване лише за рахунок механізму аферентного синтезу. Зважаючи на це, аналізатор виходу також є сукупністю людей, що здійснюють аналіз розроблених у СЕБП заходів і дій, та до складу аналізатору виходу також можуть бути долучені усі працівники підприємства. Поведінковим стереотипом, якому повинні відповідати учасники аналізатору виходу, є поліефектор.

Отже, найважливіші особливості абстрактної моделі СЕБП з використанням поведінкового стереотипу як системостворюючого фактора можуть бути підсумовані таким чином. *По-перше*, результат функціонування СЕБП оцінюється лише за «якістю та корисністю» пристосовного ефекту материнської системи, що забезпечений функціонуванням СЕБП. *По-друге*, фактором, що спонукає елементи системи до рефлексивної та усвідомленої доцільної поведінки, є домінуюча мотивація та пускова аферентація людей, які входять до складу цих елементів, що закріплена у певних поведінкових стереотипах. Вплив управляючого елемента в системі на поведінку людей є вторинним, він не порушує зв'язку між об'єктивністю доцільної поведінки особи та суб'єктивністю її поведінкового стереотипу. *По-третє*, управління функціонуванням СЕБП розподілено на дві частини, перша з яких, у вигляді елементів на основному ланцюзі трасування, здійснює управління безпосередньо основними процесами з отримання результату СЕБП, а друга, у вигляді управляючого елемента, – керує побудовою та функціонуванням самої системи. *По-четверте*, зворотний зв'язок може здійснюватися між елементами СЕБП, що розташовані на основному ланцюзі трасування елементів. *По-п'яте*, діяльність кожного з елементів системи є залежною від певних поведінкових стереотипів, на основі яких ґрунтуються механізми функціонування того чи іншого елемента. У випадку невідповідності поведінкових стереотипів конкретних осіб, які підлягають включенню у склад певного елемента, вимогам цього елемента, елемент втрачає здатність виконувати свою роль і завдання в системі. *По-шосте*, створення СЕБП на основі поведінкового стереотипу як системостворюючого фактора найбільш доцільно тоді, коли на підприємстві преважує найбільш складний з організаційної точки зору захисний тип розуміння економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Функціонування сучасних підприємств являє собою безкінечну послідовність небезпечних ситуацій, що змінюють одна одну з великою швидкістю. Кожна з таких ситуацій має складну сутність, структуру та шляхи виходу з неї, тому цілеорієнтована система економічної безпеки підприємства неспроможна справлятися з потоком небезпечних ситуацій через неможливість так швидко змінювати власні цільові орієнтири. Значно результативішою, у цьому сенсі, буде СЕБП, функціонуюча на основі доцільності дій, а не цілеорієнтованості. Така СЕБП може бути створена на основі поведінкового стереотипу як системостворюючого фактора. Залучення

теорії функціональних систем до системостворення в царині економічної безпеки підприємства дає можливість визначити аспекти побудови СЕБП на основі поведінкового стереотипу.

Можна стверджувати, що адаптивність соціально-економічної системи (підприємства) щодо утримання цієї системи у стані динамічної рівноваги між розвитком і безпекою визначається та пояснюється створеним СЕБП пристосовним ефектом, який дозволяє утримувати соціально-економічну систему (підприємство) у дозволених межах значень сукупності суттєвих змінних, що характеризують стан динамічної рівноваги. У свою чергу, СЕБП породжує шуканий пристосовний ефект шляхом використання свідомості (знань, вмінь, навичок, інтуїції, намірів тощо) людей, які входять до складу СЕБП. Тобто стан динамічної рівноваги самої СЕБП визначається відповідністю характеристик людей у СЕБП, кожен з яких є частинкою гомеостату цієї системи, тим вимогам, що висувуються до результату функціонування СЕБП. Це означає, що в основу сукупності змінних, які характеризують СЕБП, повинні бути покладені ті, що оцінюють таку відповідність. Таким чином, простежується залежність: для того, щоб соціально-економічна система (підприємство) у цілому знаходилась у стані динамічної рівноваги, необхідно і достатньо того, щоб гомеостат СЕБП складався з людей – соціальних елементів СЕБП, які відповідають за набором власних характеристик функціональним вимогам СЕБП. Тобто, якщо можливості кожного індивіду в СЕБП будуть знаходитись у рівновазі з вимогами його позиції у складі та структурі СЕБП, то за рахунок цього буде забезпечена динамічна рівновага материнської системи.

Відповідно до викладених аспектів важливим напрямом подальших досліджень є встановлення сукупності об'єктивних характеристик усіх можливих соціальних ролей у СЕБП і відповідних ним сукупностей поведінкових стереотипів людей. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Анохин П. К.** Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем / П. К. Анохин // В монографии: «Принципы системной организации функций». – М. : Наука, 1973. — С. 5 – 61.
2. **Анохин П. К.** Кибернетика функциональных систем / П. К. Анохин ; под общ. ред. К. В. Судакова. – М. : Медицина, 1998. – 397 с.
3. **Анохин П. К.** Функциональная система, как методологический принцип биологического и физиологического исследования / П. К. Анохин // Системная организация физиологических функций : монография. — М. : Наука, 1968. – С. 5 – 7.
4. **Анохин П. К.** Очерки по физиологии функциональных систем / П. К. Анохин. – М. : Медицина, 1975. – 448 с.
5. **Лопатников Л. И.** Экономико-математический словарь : Словарь современной экономической науки. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
6. **Гумилев Л. Н.** Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – М. : Айрис-Пресс, 2011. – 558 с.
7. **Ослон А.** Уолтер Липпман о стереотипах: выписки из книги «Общественное мнение» / А. Ослон // Социальная реальность. – 2000. – № 4. – С. 125 – 141.

8. **Парсонс Т.** О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М. : Акад. проект, 2002. – 878 с.

9. **Карташов В. А.** Система систем. Очерки общей теории и методологии / В. А. Карташов. – М. : Прогресс-Академия, 1995. – 326 с.

REFERENCES

Anokhin, P. K. "Printsionalnye voprosy obshchey teorii funktsionalnykh sistem" [Fundamental questions of the general theory of functional systems]. In *Printsipy sistemnoy organizatsii funktsiy*, 5-61. Moscow: Nauka, 1973.

Anokhin, P. K. *Kibernetika funktsionalnykh sistem* [Cybernetics functional systems]. Moscow: Meditsina, 1998.

Anokhin, P. K. "Funktsionalnaia sistema, kak metodologicheskii printsip biologicheskogo i fiziologicheskogo issledovaniia" [Functional system as a methodological principle of biological and physiological research]. In *Sistemnaia organizatsiia fiziologicheskikh funktsiy*, 5-7. Moscow: Nauka, 1968.

Anokhin, P. K. *Ocherki po fiziologii funktsionalnykh sistem* [Essays on the physiology of functional systems]. Moscow: Meditsina, 1975.

Gumilev, L. N. *Etnogenez i biosfera Zemli* [Ethnogenesis and the Biosphere]. Moscow: Ayris-Press, 2011.

Kartashov, V. A. *Sistema sistem. Ocherki obshchey teorii i metodologii* [System of systems. Essays on general theory and methodology]. Moscow: Progress-Akademiia, 1995.

Lopatnikov, L. I. *Ekonomiko-matematicheskii slovar* [Economics and Mathematics Dictionary]. Moscow: Delo, 2003.

Oslon, A. "Uolter Lippman o stereotipakh: vypiski iz knigi "Obshchestvennoe mnenie"" [Walter Lippmann on stereotypes: the extract from the book "Public Opinion"]. *Sotsialnaia realnost*, no. 4 (2000): 125-141.

Parsons, T. *O strukture sotsialnogo deystviia* [The structure of social action]. Moscow: Akad. projekt, 2002.